

Rezerwat przyrody „Ochojec” – w 35-lecie utworzenia

■ JERZY B. PARUSEL (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

Historia utworzenia

Rezerwat przyrody „Ochojec” w Katowicach został utworzony na podstawie Zarządzenia Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 26 marca 1982 roku (Monitor Polski Nr 10, poz. 74 z dnia 7 kwietnia 1982 r.) na powierzchni 26,77 ha* w celu ochrony reliktoowego stanowiska liczydła górskiego – rzadkiej rośliny górskiej, występującej w reglu górnym i w strefie górnej granicy lasu w Karpatach i Sudetach. Rezerwat powstaje w 9 lat po odkryciu liczydła górskiego – przedmiotu ochrony w rezerwacie – oraz w 6 lat po złożeniu wniosku o jego utworzenie.

* Granice i powierzchnia rezerwatu wyświetlane na portalu Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska są niezgodne z Zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 26 marca 1982 roku. Różnica w powierzchni wynosi 0,40 ha!

Granice rezerwatu przyrody „Ochojec”. Źródło: opis rezerwatu z roku 1981 w archiwum RDOŚ w Katowicach

Instalacja gazociągu w projektowanym rezerwacie (1981)

nie. Nie powstałby tak szybko, gdyby nie karygodna dewastacja przyrody, do jakiej dopuszczono w roku 1981, zezwalając na poprowadzenie przez sam środek projektowanego wówczas rezerwatu linii gazociągu przemysłowego. Tylko medialne napiętnowanie osób i instytucji odpowiedzialnych za podjęcie niekorzystnych dla ochrony przyrody projektowanego rezerwatu decyzji administracyjnych przyczyniło się w sposób decydujący do przyspieszenia złożenia wniosku o utworzenie rezerwatu przez wojewódzkiego konserwatora przyrody, który uczynił to jeszcze w sierpniu 1981 roku. Rezerwat powstaje formalnie w dniu 15 kwietnia 1982 roku, a jego środkiem biegnie świeża rana zadana przyrodzie przez człowieka. Utworzenie rezerwatu wyzwoliło ten fragment lasu spod presji gospodarki leśnej i zainicjowało proces spontanicznej renaturalizacji przyrody, co przyczyniło się do wzrostu jej bogactwa.

Różnorodność biologiczna

Dotychczas z obszaru rezerwatu wykazano ponad 1400 taksonów słuźowców, grzybów, roślin i zwierząt. Ochronie prawnej podlega aktualnie 116 gatunków (8,2% liczby stwierdzonych gatunków), w tym 58 ściśle i 58 częściowo. W rezerwacie występują także gatunki zagrożone i bliskie zagrożenia w skali Europy (po jednym gatunku chrząszczy i ptaków), Polski (48) i regionalnie (76). Gatunki chronione i zagrożone (197) stanowią aż 14% liczby stwierdzonych w rezerwacie gatunków. Omawiając różnorodność gatunkową rezerwatu należy podkreślić także występowanie w rezerwacie 65 gatunków (6,4%) będących relikdami puszczańskimi i starych lasów. Są wśród nich 4 gatunki puszczańskich grzybów i 2 gatunki chrząszczy związanych z martwymi drzewami oraz 59 gatunków roślin, będących wskaźnikami starych lasów.

Różnorodność ekosystemowa rezerwatu, na którą składają się zbiorowiska roślinne i siedliska przyrodnicze, jest bardzo duża. Stwierdzono dotychczas w rezerwacie 56 zbiorowisk roślinnych, w tym 15 syntaksonów zagrożonych regionalnie (nie została dotychczas opracowana krajowa czerwona lista zbiorowisk roślinnych). Pod względem siedliskowym rezerwat jest także bardzo zróżnicowany. Stwierdzono tu w sumie 10 typów siedlisk chronionych na podstawie Dyrektywy Siedliskowej, w tym dwa siedliska priorytetowe (lasów łęgowych oraz borów i lasów bagiennych). Na siedliskach tych rozwija się 19 zbiorowisk roślinnych (34% wszystkich zbiorowisk), które także korzystają z ochrony na podstawie prawa europejskiego.

Swoisty rys przyrodzie rezerwatu i jego walorom nadaje obecność elementów górskich. Aktualnie

Licydło górskie

w rezerwacie występują 33 gatunki górskich roślin i zwierząt, co stanowi 2,7% liczby wszystkich taksonów. Do elementów górskich w rezerwacie należą także trzy nieleśne zbiorowiska roślinne. Zagęszczenie liczby górskich gatunków roślin naczyniowych w rezerwacie przyrody „Ochojec” (0,52/ha) jest większe, niż w górskich i wyżynnych parkach narodowych – od ponad 9 (Pieniński Park Narodowy) do ponad 170 razy (Roztoczański Park Narodowy); rezerwatowi ustępuje nawet Tatrzański Park Narodowy.

Analiza walorów flory 64 rezerwatów przyrody województwa śląskiego, przeprowadzona w roku 2009, sytuowała rezerwat „Ochojec” na 14 pozycji, natomiast pod względem walorów fitocenotycznych rezerwat zajmował pozycję pierwszą. W sumarycznej ocenie tych walorów rezerwat „Ochojec” zajmował bardzo wysoką, trzecią pozycję.

Georóżnorodność

Interesujące są również zasoby przyrody nieożywionej. W podłożu dominują plejstocenijskie osady glacialne i fluwioglacjalne zakumulowane podczas ostatniego pobytu lądolodu (złodowacenie odry), które w granicach rezerwatu zalegają bezpośrednio na skałach karbońskich (warstwy orzeskie). Osady te podlegały intensywnej erozji wód płynących, efektem której jest urozmaicona rzeźba powierzchni ziemi. Możemy tu obserwować 7 niewielkich dolinek erozyjno-denuwacyjnych wypreparowanych wodami Ślepiotki, zróżnicowanie wysokości terenu dochodzi maksymalnie do 18,5 m, a spadki stoków – maksymalnie do 45° na

Linia gazociągu w projektowanym rezerwacie (1981)

Koryto Ślepiotki i lasy łęgowe nad jej brzegiem

miernie penetrowany przez mieszkańców. W okresie 35 lat istnienia rezerwatu oddziaływania te nie tylko nie zostały wyeliminowane w trakcie zarządzania tym obszarem, lecz uległy one nasileniu. Zaśmiecanie, nadmierna penetracja i niewłaściwe wykorzystywanie terenu rezerwatu przez mieszkańców (palenie ognisk, jazda rowerami i quadami, wypuszczanie psów bez smyczy) oraz stres hydrologiczny w ekosystemach rezerwatu, powodowany przez górnictwo węgla kamiennego oraz niezgodną z prawem gospodarkę wodami Ślepiotki w stawie „Pizamraty” powyżej rezerwatu, to obecnie najbardziej negatywne oddziaływania na przyrodę tego obszaru chronionego, które – jeśli nie zostaną wyeliminowane, zminimalizowane

Szuwar situ bagiennego

Podgórski bór trzcinnikowy

Kruszczyk szerokolistny

Kwaśna buczynna niżowa

Dzięcioł duży

lewym brzegu Ślepiotki. Osady plejstocenijskie oraz holocenijskie nanosy aluwialne tworzą osiem rodzajów podłoża, na których wykształciło się aż 16 podtypów gleb – od gruntowoglejowych po torfowe. Do najcenniejszych fragmentów należy obszar całej doliny Ślepiotki z mozaiką gleb organicznych i mułowych. Do interesujących z punktu widzenia hydrologicznego obiektów hydrograficznych zlokalizowanych na obszarze rezerwatu możemy zaliczyć mokradła, które rozwinęły się w miejscu dawnych, ukazanych już na mapie Wielanda i Schubarta z roku 1752, stawów.

Antropopresja – negatywne oddziaływania i zagrożenia

Rezerwat przyrody „Ochojec” jest rezerwatem położonym w mieście Katowice, co w sposób zasadniczy wpływa na funkcjonowanie jego przyrody i realizację wyznaczonego celu ochrony. Już w chwili utworzenia został on dotkliwie zdewastowany, jego powietrze, wody i gleby były nadmiernie zanieczyszczone a rośliny i zwierzęta skażone, stosunki wodne były zaburzone wskutek głębokiej eksploatacji węgla kamiennego, jego teren był zaśmiecony oraz nad-

lub ograniczone – zagrażają celowi utworzenia tego obszaru chronionego.

Położenie rezerwatu w mieście Katowice to także zagrożenia wynikające z rozwoju urbanizacji i komunikacji, nie tylko dzielnic sąsiadujących z rezerwatem, ale także całego miasta i miast sąsiednich. Zanim został utworzony, poprowadzono przez jego środek linię gazociągu przemysłowego, a po jego zatwierdzeniu północno-zachodnie obrzeże przecięły wodociąg, ciepłociąg i linia wysokiego napięcia. Zasypano także odpadami około 19 arów cennego torfowiska przejściowego, a do jego ocalałego fragmentu odprowadzane są ścieki komunalne z sąsiadujących domków jednorodzinnych. W latach 2000-2008 prezydent miasta Katowice, przy pełnym poparciu Rady Miasta Katowice, forsował niezgodnie z obowiązującym prawem krajowym i miejscowym, projekt budowy drogi przez sam środek rezerwatu – najpierw czteropasmowej autostrady, a następnie drogi międzyczelnicznej. W jubileuszowym roku rezerwat znowu jest zagrożony nowymi planami prezydenta miasta Katowice – tym razem jest to projekt poprowadzenia

północno-zachodnim obrzeżem rezerwatu drogi międzydzielnicowej z Brynowa na Kostuchnę pod „ekologicznym parasolem” linii tramwajowej.

Przyszłość rezerwatu

Rezerwat przyrody „Ochojec” pełni ważną rolę w ochronie przyrody województwa śląskiego oraz szczególną rolę w ochronie przyrody miasta Katowice, przyczyniając się do zachowania zagrożonych i chronionych elementów przyrody ożywionej i nieożywionej oraz krajobrazu, a także utrzymania procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów. Pełni także ważne funkcje naukowe, dydaktyczne i społeczne.

Bobrek trójlistkowy w torfowisku przejściowym

Jeden z głazów narzutowych w rezerwacie – reliktywne stanowisko epilitycznego mchu górskiego tępolistki językowej

Soplówka bukowa

Puszczarski krajobraz lasów w rezerwacie przyrody „Ochojec”

ne. Dla poprawy skuteczności ochrony przyrody rezerwatu konieczne jest powiększenie jego obszaru oraz utworzenie otuliny.

Ochrona unikalnej i reliktywnej przyrody doliny Ślepiotki wymaga odpowiedzialnej współpracy służb ochrony środowiska miasta Katowice, Kopalni Węgla Kamiennego „Murcki-Staszic”, Nadleśnictwa Katowice i Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Katowicach. Niezbędne jest również zaangażowanie mieszkańców Ochojca, świadomych wartości przyrodniczych rezerwatu i pragnących zachowania ich dla następnych pokoleń. Apeluję również do dziennikarzy katowickich mediów o większe zaangażowanie w działania na rzecz ochrony rezerwatu, gdyż rezerwat ten nadal – podobnie jak w chwili starań o jego tworzenie w roku 1981 – wymaga obywatelskiej troski i odpowiedzialności.

Chrońmy przyrodę rezerwatu „Ochojec”!
Włącz się i Ty do działań na rzecz ochrony przyrody rezerwatu „Ochojec”! ◆

Wykorzystane piśmiennictwo:

Parusel J. B. (red.) 2009. Rezerwat przyrody „Ochojec” w Katowicach (Górny Śląsk). Monografia naukowo-dydaktyczna. Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice; Parusel J. B. 2009. Rezerwat przyrody „Ochojec” w Katowicach w obliczu zagrożeń. Sprawozdanie z kampanii informacyjnej o jubileuszu 25-lecia rezerwatu „Ochojec” w Katowicach (1982-2007). Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice, wyd. multimedialne (CD).

Chrzyszcz *Mycetophagus ater* – relikw lasów pierwotnych

Fot. W. Szotybs

Ciemnocyza zielona

Zespół zabiściku pływającego

Jeź wschodni

